

A KALEVIPOEG, AZ ÉSZTEK NEMZETI EPOSZA

Friedrich Reinhold Kreutzwald születésének 170. évfordulójára

DR. BITSKEY ISTVÁN

(Közlésre érkezett: 1973. január 12.)

I.

Az európai népi és hősi eposzok magyarországi ismerete és kutatása rendkívül egyenetlen. Irodalmunk számára minden bizonnyal a homéroszi eposzok váltak legkorábban ismertté, hisz azokat már XV. századi humanistáink Janus Pannonius latin fordításában olvashatták, majd ezt követték a XVIII. század végétől több-kevesebb sikerrel a magyar fordítási kísérletek.¹ De ugyancsak régóta ismert és jelentőségének megfelelő helyet kapott a Nibelung-ének és a Roland-ének, melyeket többször is lefordítottak magyarra, s a legújabban megjelent német, ill. francia irodalomtörténeti kézikönyveink is szépen elemzik őket.² Az Igor-ének „magyarítása” már több mint százéves; értékeinek méltatása, valamint magyarországi utóéletének tudományos igényű bemutatása ugyancsak megtörtént,³ bár a szovjet irodalomtörténet legújabb eredményeinek hazai ismertetése e téren ismét tennivalókat jelez.⁴ Kevésbé közismert az óskandináv Edda-mondakör és a Beowulf-eposz; míg azonban az előbbi Gábor Ignác fordításában magyarul is olvasható⁵, addig az utóbbinak mindössze néhány részletét fordította le Weöres Sándor; nemrég — Margaret Schlauch szép elemzésének méltatásakor — utaltunk arra, hogy az eposz művészi értékei mindenképp indokolnák a teljes terjedelmű magyar fordítás elkészítését.⁶

A Kalevala magyarországi ismeretével és hatásával — érthető módon — sokat foglalkozott a szakirodalom, ennek ellenére mindmáig több nyitott kérdés vár megoldásra. A. Molnár Ferenc legutóbbi cikke meggyőzően bizonyítja, hogy a magyar szakirodalom olykor eltúlozta ezt a hatást, s a Kalevala kisugárzásának magyarországi nyomait keresve az eddigieknél részletesebb, de ugyanakkor objektívebb, mértéktartóbb vizsgálatokra van szükség.⁷ Erre utal Voigt Vilmos tanulmánya is, hangsúlyozva, hogy „a balti finn folklór (és általában a finnugor népek kultúrájának) magyarországi kutatástörténetét külön tanulmányban kellene megírni”⁸. Jellemző a múlt század végi magyar irodalomtörténetírás értékítéletére, hogy míg Szász Károly A világirodalom nagy eposzai c. könyvében a Nibelungenlied 148 lap terjedelmet kap, addig a Kalevalára és Kalevipoegre együttesen

mindössze 7 lap jut a toldalékban⁹. A Kalevalát, s különösen pedig a Kalevipoeget nem tartották olyan művészi színvonalú alkotásnak, mint a világirodalom nagy eposzait, s főként szerkezeti egyenetlenségeiket támadták. Szilády Áron szerint a Kalevipoeg nem is nevezhető eposznak, csak mondának, melyet Kreutzwald állított össze, mely önmagában nem szerves egész¹⁰.

A hatáskutatásban felmerülő, már jelzett tennivalók ellenére kétségtelen, hogy a Kalevala magyarországi hatásának vizsgálatában mind a magyar, mind a finn szakirodalom jelentős eredményeket ért el¹¹, a Kalevipoeg-kutatás azonban korántsem ilyen gazdag. Igaz, Bán Aladár, az észt irodalom és néprajz legjelentősebb magyar kutatója már 1928-ban a mű nagy részét lefordította, s ennek újabb, átdolgozott kiadása 1960-ban is megjelent; ez azonban még mindig nem a teljes mű, hanem csak egy rövidített változat.¹² Képes Gézának ehhez az új kiadáshoz írt ismertetése szépen elemzi a mű esztétikai értékeit; úgy véljük azonban, hogy az ilyen irányú megfigyelések számának bővítését mindenképp indokolja a Kalevipoegnek még mindig elég szűk körű ismerete, erősen a Kalevala mögé szorítottsága. Jelen dolgozat mind a magyar fordítóra¹³, mind a 170 éve született Friedrich Reinhold Kreutzwaldra, az eposz összeállítójára kíván emlékezni, ezzel is hozzájárulva az észt nép irodalmának magyarországi megismertetéséhez¹⁴.

II.

A XVIII. század utolsó évtizedében és a XIX. század első felében, a romantika virágzása idején nemcsak Vörösmarty kereste a nemzeti múlt „éji homályába” vesző „régí dicsőséget”, hanem Európa minden táján, főleg a kisebb, a nemzeté válás kezdeti fókán álló népek körében fellángolt a nemzeti múlt értékeinek megmentésére irányuló törekvés. A XIX. századi romantikus szellem előszeretettel támasztja fel a krónikák adatai vagy a nép ajkán élő ősi mondák alapján a régi nemzeti hősokeket, s azokat a romantikus emberszemlélet jegyében hatalmas testi erővel, nagy szenvedélyekkel, élesen polarizált tulajdonságokkal ruházta fel. Egyrészt a romantikus emberideál keresése, a romantikus múltba fordulás, másrészt a nemzeti lét jogosságának igazolása fordítja az érdeklődést a népi irodalom termékei, a folklór felé. Herder már a XVIII. század végén megfogalmazta az új irány célját, amikor kimondta, hogy az alkotóművészet legfőbb letéteményese a nép. Ő maga a gyakorlatba is bevitte ezt az elvet: két kötetben, „Népdalok” címmel adta ki gyűjtését. Ez az a pont, ahol a századok óta két külön irodalmi réteget alkotó népköltészet és műköltészet összhangja megteremtődik, s ahol már a műköltő tudatosan vallja és elismeri, hogy a folklór kimeríthetetlen forrás a műköltészet számára is. (Korábban, ha merített is az író a népköltészetből, azt nem ismerte be: Anonymus például a „regősök csacska énekéről” megvetéssel beszél.) Ebben a szellemi légkörben terjedt el a hit, hogy a nép ajkán eposzok éltek, melyeknek töredékei ma is megvannak, csak hozzáértő kézzel össze kell őket gyűjteni. A népük sorsáért, jövőjéért aggódó írókat, költöket, tudósokat mindinkább kezdte foglalkoztatni a mondák összegyűjtésének

gondolata, hisz az ezekből összeálló eposz lett volna hivatva bizonyítani, hogy népük érdemes a nagy, ősi kultúrával rendelkező nemzetek elimerésére, a politikai függetlenségre, az önálló nemzeti létre. Ez a szándék ösztönözte a magyar, finn és észti irodalomban is egy olyan eposznak a keresését, amelynek a Nibelungenlieddel, Roland-énekekkel vagy a homéroszi eposzokkal egy sorban lenne a helye. Csakhogy míg ezek többnyire szerves egészként maradtak fenn, addig a finnugor népek mondái nem rendeződtek egységbe, s így a megszerkesztés munkája a gyűjtőkre hárult.

Nálunk Arany János vallja, hogy a „néptudalomban” élő „eszmét és témát fel kell emelni, s átadni az össznemzeti tudatnak”¹⁵. Lankadatlan buzgalommal keresi és gyűjti a hun—magyar mondakör töredékeit, s ezeket a Buda halálában dolgozza fel.

A finneknél jóval több ősi monda őrződött meg, mint nálunk. Ennek elsősorban gazdasági-társadalmi okai voltak: náluk — különösen Karjalában, Észak- és Kelet-Finnországban — később indul meg a kapitalista gazdasági és szellemi fejlődés, s ezzel párhuzamosan a modernebb életforma kialakulása, mint Közép-Európában. A kezdetlegesebb életforma konzerválódása — melyet földrajzi adottságok: nagy erdőségek, kis népsűrűség stb. is előidézték -- segített megőrizni a népköltészetet, s így ott a magyarországiénál jóval nagyobb szerepe volt a mondai hagyománynak¹⁶. A másik tényező, mely ebbe az irányba mutat: a finn nyelvű irodalomnak még annyi lehetősége sem volt a kibontakozásra, mint a magyarnak, így mondáikra nagyobb feladat hárult a nemzeti nyelv és tudat fenntartásában. Ezeket a mondákat gyűjtötte össze és fűzte egységbe 1833-ra Lönnrot Illés. Az ő munkássága nyomán jelent meg a Kalevala legelső formája, a Runokokous Väinämöisestä 16 éneke (Énekgyűjtemény Vejnemöjnenről). Ezután akadt rá Lönnrot Észak-Karjala legjobb énekmondójára, Perttunen Arhippára, akinek anyagával kiegészítve 1835-ben jelent meg az úgynevezett Régi Kalevala 32 énekben. Végül a Kullervo-ciklussal kibővítve 1849-ben adta ki a teljes Kalevala szövegét, 58 énekben¹⁷.

Az egész gyűjtő, rendszerező és egybeszerkesztő munka, amit a finneknél Elias Lönnrot egyszemélyben végzett el, az észteknél két névhez fűződik: Friedrich Robert Fählmann és Friedrich Reinhold Kreutzwald nevéhez. Kettejük munkásságának és barátságának jelentősége az észti nemzeti irodalom és nyelv megteremtése szempontjából a Petőfi—Arany kapcsolathoz hasonlítható: Fählmann adta a nagy műhöz a soha sem nyugvó, mindig lelkesedő, akadályt nem ismerő petőfies lelkesedést, Kreutzwald pedig a rendszerező, epikus higgadtságot¹⁸. Az Észtországban keringő monda szerint háron tartui diák (Kreutzwald, Fählmann és Nocks), akiket egyaránt összefűzött anyanyelvük és népük szeretete, az ősi rakverei vár sáncán egymásnak esküvel fogadta meg, hogy életét az észti nemzeti önérzet feltámasztására, népköltészeti kincsei feltárására, a világ megbecsülésének kivívására áldozza. Állítólag ez az eskü lett az az életre hívó parancs, amelynek eredményeként a Kalevipoeg megszületett¹⁹.

A keletkezés kérdésének túlzott leegyszerűsítése lenne, ha csupán a Kalevala hatását keresnénk az észti eposzban, s azt nem az észti népben gyökerező nemzetté válási tendenciának termékének fognánk fel. Ez utóbbit

bizonyítja, hogy Kreutzwald már a finn eposz megjelenése előtt, 1833-ban foglalkozik az észti mondák összegyűjtésének kérdésével. Így ír ekkor egy Fählmannhoz küldött levelében: „Sajnálom, hogy szép dalgyűjteményedet felhasználatlanul heverteted, ...az utóbbi időben sokat tőprengek ezen: hogyan lehetne legjobban megvalósítani, hogy a népmondákat és dalokat, mindazokat, amelyek még fellelhetők, megmentsük a teljes pusztulástól”²⁰. Fáradhatatlan gyűjtőmunkájukat nemcsak a várható eredményekkel szembeni kételkedés („észti nyelven irodalmat létrehozni képtelenség”), hanem sok esetben a nép bizalmatlansága is gátolta. Fählmannhoz például egyik gyűjtőútja alkalmával ezzel a bizalmas kérdéssel fordult egy öreg észti paraszt: „Mondja meg az úr nekünk őszintén, hisz nem látszik rosszfélének, most már majd a dalaink után is tizedet kell fizetnünk?”²¹

A kitartó munka azonban meghozta gyümölcsét: 1840-ben az Észti Tudós Társaság első gyűlésén Fählmann jelentős mennyiségű anyag alapján tarthatta meg előadását a Kalevipoeg-mondáról, a Társaság pedig őt bízta meg az eposz egybeszerkesztésével. A munka sokkal több nehézséggel járt, mintsem azt akkor gondolni lehetett volna: az 1841-es püha-järvi parasztfelkelés, Fählmann, majd Kreutzwald ezzel kapcsolatos üldöztetése, az előbbinek betegsége és 1850-ben bekövetkezett halála — mind a kiadást gátló tényezők.

Fählmann halála után Kreutzwald egyedül folytatta a gyűjtést. Eltérően a Kalevalától, a Kalevipoegnek sok részlete prózai formában terjedt. Ezeket neki kellett átdolgoznia, hogy a mű egységét biztosítsa. Ennek elkészülte után a cenzúrával történt összeütközés késleltette még néhány évig a megjelenést. Végül a függetlenségi, népi-nemzeti mozgalom előretörése és az általános politikai helyzet rendeződése a vitás kérdéseket megoldotta, s 1861-ben megjelenhetett az eposz teljes észti szövege. 20 énekben, mellette pedig a német fordítás.

III.

Kalevipoeg szószerinti jelentése: Kalev fia. A név és a Kalevipoeg-hagyomány elterjedését többek között August Annist tanulmányai elemzik részletesen²². Megállapítása szerint az észti hősről hazájában mintegy 1150 mondát jegyeztek fel. Vannak ezek közt óriás- és eredetmondák, népi fantázia szüleményei és helytörténeti hiedelmek. A legtöbb Északkelet-Észtországból ismert, innen terjedtek el dél és nyugat felé. Kalevipoeg neve hét dalban is előfordul, melyek Észtországban és Karjalában voltak ismeretesebbek. Ezekből Kalevipoeg alakja nem óriásként lép elénk, hanem, mint hús-vér emberi hős, aki kereskedő vagy hadvezér lehetett. Valószínűnek látszik a feltevés, hogy Kalevoknak neveztek egy cigan családot, mely a X—XIII. században Észtországban, Kareliában és Novgorodban volt elterjedve, s akik az ún. harcos kereskedők sajátos céhéhez tartoztak. Csak így magyarázható, hogy a Kalev név és különböző változatai egyetlen személy nevéként fordulnak elő mind az észti és karéliei népdalokban, mind a novgorodi krónikában (Alekszandr Kolovanov, 1370).

A *Kalev* név a finn—észt *kali* (erős jelentésű) törzs nevéből származik; eredetileg nagy, erős embert jelentett, később társadalmi erőt, feljebbvalókat. Már az első évezredben ilyen jelentésben használták és így összekötésbe került a germán és egyéb balti óriásmondákkal. Ezekkel magyarázta a nép a természet egyes furcsa jelenségeit: a magányos, ún. vándorköveket, a nyomszerű sziklamélyedéseket, különös szikla- vagy hegyalakulatokat, keskeny, hídszerű földnyelveket stb. Az eposz is számtalan ilyen bizarr természeti jelenséget tulajdonít Kalevipoeg tevékenysége eredményének, pl. a Pejpusz-tó partján a kő- és szikladarabok Kalevipoeg és testvére kődobáló versenyének maradványai; az egyik rét különös alakú halmai Kalevipoeg lovának szétszórt csontjai; egy nőalakú sziklacsoport pedig Kalevipoeg anyja, Linda, aki kővé vált. Később a mondákba német, svéd és orosz meseelemek is keveredtek, még a távoli Kaukázus Prometheus-mondája is megtalálható a XX. énekben, a sziklához láncolt Kalevipoeg motívumában.

Északkelet-Észtországban viszont az óriás-Kalevipoeg és a népért harcoló emberi hős alakja összeolvad: a főhős a népéért való harcban esik el, ezzel válik a mű nemzeti eposzá.

IV.

A Kalevipoeg mindenekelőtt abban különbözik a Kalevalától, hogy sokkal egységesebb a cselekménye²³. Lönnrot kevesebbet alakított összegyűjtött anyagán, neki nem kellett prózát versbe szednie, mint Kreutzwaldnak; ez magyarázza, hogy a finn eposz szerkezete szétesőbb, igen sok epizódot, mellékeseményt, leírást tartalmaz. Voigt Vilmos a két mű hasonlósága és eltérése vonásainak elemzésekor utal arra, hogy a „Kalevipoeg-epika” „megmaradt a legkezdetlegesebb eposz kialakulását is megelőző fokon”, s ilyen állapotban a XIX. században a hivatásos költők e Kalevalánál kezdetlegesebb alapanyaghoz fordulhattak²⁴.

Míg a Kalevalának több főalakja van (Ilmarinen, Vejnemöjnen, Lemminkejnen, Joukahainen), addig az észt eposz főhőse kizárólag és egymagában Kalevipoeg. Mellette testvérei, szülei, rokonai és ellenségei egyaránt eltörpülnek, a főhős mellett csupán illusztratív szerepet játszanak. Míg a finn eposzban a legkülönbözőbb tárgyú mondák — a világ teremtésének népi elképzelése, a Szampo-malomért folyó harc, Kalevalának és Pohjolának, a világosságnak és sötétségnek küzdelme stb. — egyaránt megtalálható, addig az észt eposza egyetlen szál köré tömörül; ez pedig a hős élete, különös kalandjai és harcai.

Kalevipoegnek már a születése is rendkívüli embert sejtet. Anyjához, a fajdtojásból kelt szépséges Lindához a Nap, Hold és csillagok jönnek el kérőként, de ő mégis a „sas hátán észt földre érkezett, rendkívüli hőshöz”, Kalevhoz megy feleségül. Ilyen szülőktől származik Kalevipoeg, a „sárból és napsugárból összegyűrt” hős fiú, akiben a rendíthetetlen bizakodás, a roppant erős célratörés, övéinek szeretete éppúgy megvan, mint a hiúság, hirtelen haragjának, indulatainak parancsolni nem tudás és a lobbanékony, meggondolatlan természet. Kalevipoeg — minden hibájával együtt

— derűs kedélye, tiszta érzelmei miatt az olvasó kénytelen végül is szívébe zárni. S hogy népének is mennyire szívében él, azt szépen példázza a II. ének, mely őt így mutatja be²⁵:

E hős fiú nyomdokába
Foly a folyamoknak árja,
Hullámszik a tenger habja,
Felhőfalka fut rohanva,
Virág indul virulásnak,
Fán madarak danolásznak.
Kalevnek e kedves fiát,
Észtországnak régi urát,
Dicséri a dalos ajka,
Ősi monda magasztalja.
Alig van oly kicsi kunyhó,
Falu végén meghúzódo,
Hol észt fiúk fejledeznek,
Cseperednek szende szüzek,
Melyben az aggok ajka,
Regét ne mondana róla!
Menj el pajtás, Pärmumába,
Vagy a vizes Järvemába,
Tág Harjuba térülj aztán,
Loholj Lääne ingoványán,
Haladj Viru határain,
Pihkovának tájékain,
Tára tölgyes erdején túl,
Hajts át Alutagán kasul,
Föl egész a finn határig:
Mindenfelé monda virul,
Rege regél Kalevfiról!
Harmattal a hangafűből,
Ködnek öblös ködmenéből,
Kél elő a Kalev-monda,
Falu végén forgolódva,
Rézajtó résén keresztül,
Kősziklának a közéből,
Vasfalon át vágva lyukat,
Érctornyokon törve utat!

A rendkívül rokonszenves és népszerű hősben azonban ugyanaz a rossz tulajdonság van meg, mint Toldi Miklósban: a meggondolatlanság, lobbanékony, hirtelen haragú természet. Ezek követtetik el Kalevipeoggal ifjúkorában azt a két bűnt, melyért majd bűnhődnie kell és el kell pusztulnia: elcsábítja a szigeti szüzet és megöli annak vőlegényét, a kovácsmester idősebbik fiát. Mint később kiderül, a leány saját húga volt, aki nem éli túl ezt a szégyent és a tengerbe veti magát. Ez a motívum párhuzamba állítható a görög Oidipus-motívummal és a Kalevala Kullervo-

epizódjával: ezek a társadalmi fejlődésnek azt a fokát tárják elénk, melyen a család és a vérségi kapcsolatok rendszere már kialakult, s a vadság korának rendezetlen családi viszonyait elítéli a közösség. Emiatt az ősi bűn miatt ül átok Oidipus családján, emiatt kell Kullervo hozzátartozójának, s neki magának is meghalnia, s ez okozza végső soron Kalevipoeg vesztét is.

Haláláig azonban sok dicső tettet hajt végre: megszerzi a csodakardot, mellyel a kovács üllőjét egy csapással kettéhasította. A kard színes leírása a népi találékonyságnak, ötleteknek valóságos tárháza:

Fáradott hét évig folyton,
Fiaival a nagy kardon,
Hét faj ércet öntött egybe,
Így lett kész a kemény penge.
S hogy a munka tovább folyjon,
Napokon át dúdolt otthon,
Hétféle szent varázsverset,
Legigazibb ígét zengett,
Fegyverét a mester verte,
Kovácsolta keményebbre
Hétféle víz erejével,
Hét mezőnek permetével:
Svédországi finom ércből
Volt a penge hétféléből;
Fehér ezüst a kard lapja,
Aranyból a markolatja,
Kunglai kő a gomb rajta.
Hétfonatú a kardkötő:
Ezüst rajt a csatnak fele,
Sárarany a másik fele;
Csat fogai drágakőből,
Gyűrű kövei gyöngyéből.

(75. l.)

Kalevipoeg hazatér ezután a csodakarddal; apja végakarata szerint testvéreivel versenyt vívnak, melynek eredményeképpen ő lesz egyedüli királya az országnak. A népet megtanítja szántani, vetni, ő maga is kiveszi részét a földmunkából. Közben azonban ifjúkori bűne nem megy feledésbe; az egész eposznak talán legszebb, legmelegebb lírával átítatott részlete az anyai figyelmeztetés és az apai intés, mely Kalevipoeget bűnének jóvátételére figyelmezteti:

„Elszállott az ifjú horgas,
Féskéből a szép fióksas,
Hogy jó úton szálldogáljon,
Anyja nyomára találjon.
Horgascsőru sasmadarfi,
Merre készülsz hazaszállni?

Be szép voltál, hogy elmentél,
Udvarunkról útra keltél!
Ám a sasfi éles körme
Ártatlan vért ontta földre:
Egy kis szűz szívét megölte!
Két gyilkosság véres vádja
Nem engedí megpihenni,
Szívét bánat bárdja sebzi;
Éltet adott néki anyja,
Lelkét oda nem adhatta!
Vigyázz óva, sasfióka:
Kardnak éle könnyen elér,
Tudd meg, hogy vért kíván a vér!
Vége . . . jaj, már nem felelhet
Kedves szüléd kövé dermedt!”

(90. 1.)

★

„Ne sírj, ne sírj, én fiacskám,
Ne keseregj, kedves árvám!
Bárhol bolyongsz, édesapád
Sírjából is vigyáz reád,
Véletlen, ha bűnbe estél,
Jóvá-tenni törekedjél!”

(98. 1.)

Kalevipoeg ezután felveszi a harcot népe minden ellenségével, a gonosz finn varázslóval, az ördögfiakkal és a levegő tündérével. Közben a csodakard a Kääpe-folyóba esik. Ő azonban ezt nem veszi ki onnan, hisz az ifjúkori bűnére emlékezteti és azt a kétértelmű átkot mondja rá, hogy ha előbbi gazdája megközelíti, vágja el annak lábát.

Ám az alvilág sötét hatalmai nem nézik jó szemmel, hogy hősünk meg akarja változtatni a világot: a régi, széttöredezett, elszigetelt, falusi életre korlátozott, önmagába és saját zord babonáiba zárt régi világ helyett egy egységesebb, erősebb birodalmat akar építeni. E komoly munkát át-át szövi az egészséges népi humor is: amikor Kalevipoeg és Alev a Kikerperamocsarat zsinórral és lécekkal kezdik felmérni, a vízi ördögöt is megtréfálják; ráijesztenek, hogy a Mustapalli-folyót is elrekesztik. Az ördög azt ígéri, megtölti sapkájukat arannyal, mire Kalevipoeg és társai alkura lépnek vele; csak hogy sapkájuk alatt a földbe mély gödröt fúrnak, s a lyukas sapkát hiába töltögeti kinccsel az ördög, sose lesz tele. Az így nyert kincset Kalevipoeg várépítésre használja fel. Közben kétszer jár a pokolban ahol legyőzi az alvilág fejedelmét, megtréfálja az „öreg Szárvikot” és sok kincsel tér vissza. A XV. ének az észt népi humor gyönyörű bizonyítéka: Kalevipoeg finom szellemességgel veri vissza és teszi nevetségessé az ördög sógorának minden támadó jellegű közeledését.

Az észt eposz hőse azonban nem elérhetetlen magasságban lebegő misztikus nagyság, természetfeletti jelenség, hanem egészséges, testileg-

lelkileg kiegyensúlyozott ifjú. Joggal írta róla Képes Géza: „az észet eposz hőse együtt lélegzik a természettel”. Ha az erdőben eltéved, a madarak igazítják útba:

Kalev hősi fia mostan
Eltévedt az avarosban,
Rigó rikkant a bozótból.
Fönn a fenyőfán kakukk szól:
„Nyugat irányában indulj,
Naplemente felé fordulj!”
„Okos népek, hála néktek,
Tollköntösű kisvezérek!”
Szül Kalevfi jó kedvében
S lépegetni kezd serényen,
Nyugati táj irányába,
Naplemente felé vágva.

(67. 1.)

Az észet mondák szerint ahova Kalevipoeg fejét letette vagy leült, vagy egy követ megragadott, a hatalmas nyomokat ma is őrzik a sziklák.

Az eposz utolsó, XX. énekében népe elnyomói ellen harcol Kalevipoeg. Itt a legtöbb tanulmány csak a német lovagrendről szól, mint az észtek halálos ellenségeiről²⁶. Ezzel szemben mind a történelmi vizsgálódás, mind az eposz XX. éneke azt tanúsítja, hogy a kérdés nem ilyen egyszerű. Mert igaz, hogy az észtek

Öltre mennek az ellennel,
Vaspáncélú vértesekkel,
Kik messziről jöttek hajón,
Partjainkra hogy kiszállva,
Bajt ontsanak az országra.

(287. 1.)

Ezek kétségtelenül a német lovagrend tagjai lehettek. Sokkal nagyobb terjedelemben szól azonban a XX. ének a többi ellenségről:

Hangyaként nyüzsgő polyákok
Vérre szomjas vad tatárok
S litvánoknak sűrű népe
Kémeiktől hírül vették,
Hogy ott járnak a leventék.
Ismét kigyúl a vész erre,
Száguldoz a harc szekere,
S Kalev kemény fia újra
Ellenségit üti-zúzza;
Pusztítja a polyákokat,
Tiporja a tatárokat,
Polyákfejet annyit leszed,

Mint a mezőn eperszemet,
 Mogyorót a bozót bokrán,
 Jégszemet a vihar múltán,
 Másfél rófnyi magasságig
 Holtak hevernek a réten.
 Testük alól vér virágzik
 Öt arasznyi szélességben.
 Aztán tódul a tatárhad,
 Ezzel áll ki táncra másnap.

(289—290. 1.)

Az észtek földje több, ekkoriban katonailag erősnek számító nép lakóhelye között terült el; ugyanúgy kellett a rabló tatárhordák ellen védekeznie, mint a lengyel, litván, vagy német lovagrendi terjeszkedés ellen. Végül is a maroknyi észti nép nem állhatott ellent a több oldalról is ránehezülő nyomásnak, szinte szükségszerűnek tekinthetjük, hogy valamelyik erősebb szomszédja fennhatósága alá került. A legerősebbnek a német lovagrend bizonyult, s az észteket végül is ez igazta le. De hogy nem várhatott volna e kis népre akkor sem jobb sors, ha tatár, lengyel, vagy litván uralom alá került volna, az kitűnik a XX. énekből, mely az ezek elleni elkeseredett, hősies küzdelmet énekl meg.

A harcok során egyre fogynak az észti hősök; Kalevipoeg mellől sorban hullanak el vitéz társai, rokonai; végül őt is eléri végzete: bújdosása közben saját csodakardja vágja le lábát, melyet ő dobott a Kääpe-folyóba. Hogy halála milyen nagy mértékben szimbóluma az észti nép elbukásának is, azt mutatják az alábbi meghatóan tiszta, fájdalommal telt sorok:

Kalev fia ordítása,
 Szörnyű segélykiáltása,
 Amint vonaglik, vergődik,
 Fölhat egész a felhőkig;
 Onnan is még odébb szállva,
 Fölcsap a menny magasára,
 Felső apánk hajlékába.
 Kalev fia kiáltása
 Nem pihen egy árva percre,
 Most is sír az mindörökre,
 Észti nép fiai szívében,
 Észti föld lányai lelkében!
 Sok, sok század messze szállhat,
 El nem némul ez a bánat,
 Míg az utolsó regősre
 Rá nem fordult a sír földje.

(297 1.)

A túlvilágon Kalevipoeg az alvilág őre lesz, s egyik kezével annak sziklafalához növe vigyáz, hogy az észti főördög „Szárvik a földre föl ne

szökjék”. Sziklához bilincselésének motívuma egyben a nép szabadságának is szimbóluma. Az eposz a töretlen hit kifejezésével zárul:

De egyszer csak derül korszak,
Hogy a fáklyák mindkét felől
Lángot vetve föllobognak,
S kőbilincsből a hős öklét
Kiolvasztja a tűz ismét.
S Kalev fia visszatér még:
Hoz hazánkra boldog békét,
S újjá alkotja észit népét!

(301. 1.)

A magyar finnugristák közül Hunfalvy Pál ismerte fel elsőként a mű jelentőségét; már az észti nyelvű kiadást megelőzően, 1856. október 13-án „Az észti vagy viró irodalomról” tartott akadémiai felolvasásában jelzi, hogy Kreutzwald „a Kalevfiját illető mondákat szándékozik egybegyűjteni, s a megmaradt runók öltözetébe visszatenni. Feladata merész, mert népmondákat akar helyreállítani . . . Kreutzwald munkája, ha sikerül, magára és földijeire nagy hírt fog árasztani”²⁷.

A megjelenés után, 1871-ben lelkes hangon ír az eposzról²⁸, mely később Szilády, majd Vikár Béla részletfordításai után Bán Aladár művészi tolmácsolásában kapta meg méltó magyar formáját, s örök bizonyítéka annak, hogy kis nép is lehet őrzője egyetemes értékeknek, s létrehozhatja az emberi reménynek és csalódásnak, örömnak és fájdalomnak, küzdelemnek és helytállásnak feledhetetlen megfogalmazását.

JEGYZETEK

- ¹ A magyar irodalom története I. (Szerk. Klaniczay Tibor) Bp. 1964. 227. A fordítások történetére: Devecseri Gábor: Műhely és varázs. Bp. 1959. 77.
- ² Halász Ejlőd: A német irodalom története. Bp. 1971. 29—43. ill. Dobossy László: A francia irodalom története. Bp. 1963. 16—21.
- ³ Az első teljes magyar fordítás: Szózat Igor hadjáratáru a palócok ellen. Hősköltemény az oroszok hőskorából. Magyarította Riedl Szende. Prága és Lipcse. 1858. Vö. Iglói Endre: Az Igor-ének kezdeti fogadtatása Magyarországon (Tanulmányok a magyar—oroszi irodalmi kapcsolatok köréből, I.) Bp. 1961. 55—86.
- ⁴ Б. А. Рыбаков: „Слово о полку Игореве” и его современники. Москва, 1971.
- ⁵ Gábor Ignác: Edda-dalok Bp. 1903.
- ⁶ M. Schlauch: English medieval literature and its social foundations. Warszawa—London 1967. 36—50. (Ism. Bitskey I. Helikon 1972. 141—142.). — Weöres S. fordítás-részletei: Angol költők antológiája. Bp. 1960.
- ⁷ A. Molnár Ferenc: Arany János és a Kalevala. Helikon 1972. 221—225.
- ⁸ Voigt Vilmos: A balti finn népek folklórja mint az európai folklór része. Ethnographia, 1967. 434.
- ⁹ A. Molnár F.: I. m. 225.
- ¹⁰ Szilády Áron: Rokonaink epikája. Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új folyam. IV. 1870. 273.
- ¹¹ Képes Géza: A Kalevala és a magyar irodalom. Világirodalmi Figyelő, 1961. 67. Weöres, Gyula: Kalevala-aiheita uudemmassa unkarilaisessa runoudessa. Kalevala-seuran Vuosikirja 48. (1968) 389. és Domokos Péter: A finn irodalom fogadtatása Magyarországon. Bp. 1972.

- 12 Kalevipoeg. Ford. Bán Aladár. Utószó: Képes G. Bp. 1960. — A rövidített változat és a szerkesztés F. R. Kreutzwald Kalevipoeg (Eesti Riiklik Kirjastus, Tallin 1953.) kiadása alapján készült.
- 13 A 89 éves korában elhunyt tudós munkásságának szép méltatása: K. I.: Bán Aladár (1871—1960) Veszprém megyei Művelődésügyi Szemle 1972.5. 137., valamint Bereczkiné Kiisk Mai: Bán Aladár 1871—1960. Nyelvtudományi Közlemények 1961. 221. és Korompay Bertalan: Bán A. Etnographia 1961. 281.
- 14 A magyar olvasó az észti irodalomról valamelyest átfogó képet csak legújabbban, a Jaan Kross válogatásában megjelent antológiából kaphat (Az észti irodalom kis-tükre, Bp. 1969.) Az észtek művelődési, néprajzi viszonyaira és szellemi életére vonatkozóan: Hajdú Péter: Finnugor népek és nyelvek, Bp. 1962. 294—308., valamint: Az uráli népek történelme és műveltsége (Szerk. Erdődi József) Bp. 1966. 147—217. Ugyanitt 211: Az észti irodalom magyar bibliográfiája (Összeállította Koczsa S. és Radó Gy.)
- 15 A magyar irodalom története IV. (Szerk. Sőtér I.) Bp. 1965. 134.
- 16 Erre a tényre A. Molnár Ferenc hívta fel figyelmemet, szíves segítségét ezúton is köszönöm.
- 17 Erről részletesen ír Cs. Faludi Ágota tanulmánya a Kalevala bevezetőjében (Bp. 1959.)
- 18 Kalevipoeg. A 12. sz. jegyzetben idézett kiadás.
- 19 Uo. 314.
- 20 Uo. 316.
- 21 Uo. 318.
- 22 August Anni (st): F. R. Kreutzwaldi „Kalevipoeg”. Esimine osa. Kalevipoeg eesti rahvaluules. Mit einem Referat: Kalevipoeg in den estnischen Volksüberlieferungen. Eesti kirjanduse seltsi kirjastus, Tartu 1934. A Kalevipoeg-hagyomány és név eredetét illető álláspontok ismertetése (232.): „Von auswärtigen Vorbildern könnte das von Ahlquist und Setälä vorgeschlagene litauische kälvis (der Schmied) ebenso aber das von K. Krohn von neuem aufgetauchte germanische kyfing(j)ar (das russische kolbjagi) in Frage kommen, beide sind jedoch keineswegs sicher.” A legvalószínűbbnek látszik (247.): „Da „kalevainen” auch in Finnland „erhaben, prächtig” oder „prächtiger, schöner Mann” bedeutet, so kann man annehmen, dass auch diese Bedeutung eine der ältesten ist, und ebenso, dass neben Kalev oder Kalevipoeg auch Kalevainen wahrscheinlich schon zur gemeinfinnischen Zeit als eine Art Familien- Standes- oder Sippenname benutzt wurde (vgl. das finnische Pellervo u. Pellervoinen, Osmo u. Osmoinen u. a.)”. — A mű keletkezéséről: Annist August: F. R. Kreutzwaldi „Kalevipoeg”. Teine osa. „Kalevipoja” saamisluugu. (Die Entstehungsgeschichte des „Kalevipoeg”). Eesti kirjanduse seltsi kirjastus, Tartu 1936. — Legújabb idevágó tanulmánya: Annist August: F. R. Kreutzwaldi Muinasjuttude algupära ja kunstiline laad. Kirj. Eesti Raamat, Tallin 1966.
- 23 Kalevipoeg. Id. kiadás 323.
- 24 Voigt Vilmos: I. m. 415—417.
- 25 Kalevipoeg. Id. kiadás. 30—31. A továbbiakban az idézetek után közvetlenül utalunk az 1960-as kiadás lapszámára.
- 26 Pl. Képes G. idézett utószava, valamint Kálmán Béla: A százéves Kalevipoeg. Alföld 1961. 6. sz. 103—105.
- 27 Hunfalvy Pál: Az észti vagy viró irodalomról. Magyar Akadémiai Értesítő. 1857. 1. sz. 22.
- 28 Hunfalvy Pál: Utazás a Balti-tenger vidékén. Pest 1871.

**„КАЛЕВИПОЕГ” НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЭПОС ЭСТОНИИ
К 170 ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ ФРИДРИХА Р. КРАЙЦВАЛЬДА**

Иштван Бичкен

Национальный эпос Эстонии „Калевипоег” и по этнографической ценности и по эстетическому уровню равноценен другим аналогичным произведениям больших европейских народов. Тем не менее в Венгрии он известен только изкому кругу лиц, и

в этом отношении отстаёт например от „Калевалы”. Именно поэтому настоящая работа хочет привлечь внимание к некоторым художественным особенностям этого вечнокрасивого произведения эстонского народа, и одновременно к одному из составителей этого эпоса — Фридриху Рейнхольду Крайцвальду, чьё 170 летие со дня рождения мы отмечаем.

Одной из особенностей композиции эстонского эпоса, в отличии от „Калевалы”, является наличие единственной центральной фигуры — Калевипоэга, а остальные герои становятся незначительными рядом с ним. Действие развивается в одном направлении до конца показывая жизнь главного героя. Наши цитаты доказывают, что фигуру Калевипоэга эстонский народ чувствовал своей и наделил её человеческими чертами присущими всему народу. Калевипоэг, не сверхъестественное существо, а человек из крови и мяса. Его победу народ чувствует своей, а в его поражении видит свою судьбу.

Пронизывающий весь эпос народный юмор вместе с мастерскими лирическими отступлениями поднимают это произведение на высокий художественный уровень.